

EESTI RIIGIKAITSEPOLIITIKA SÕNASTAMISEST 1996–1999: PÕHISUUNDADEST NATO-LIIKMESUSE TEGEVUSKAVANI

Hellar Lill

1. Sissejuhatus

Riigikaitse on riigi üks olulisimaid ja vanimaid funktsioone.¹ Eesti riigikaitse oli peale taasiseseisvumist keerukas olukorras, kuna puudus omamaine riigikaitse organiseerimise kogemus, samuti nappis asjakohaseid teadmisi ja oskusi ning kogu riigikaitse tuli sisuliselt uuesti „leiutada”. Esimesel viiel aastal pärast taasiseseisvumist keskenduti peamiselt esmase sõjalise jõu loomisele, aga selle kõrval tehti ka riigikaitse aluspõhimõtete sõnastamise katseid. 1993. aastal prooviti kaitsekontseptsiooni menetleda Riigikogus, ehkki ebaõnnestunult, ja 1994. aastaks oli loodud esimene mitteametlik kaitsejõudude arengukava aastateks 1995–1997². Seadusandja tasandil jõuti esimest korda Eesti riigikaitse strateegiliste eesmärkide sõnastamiseni 1996. aastal.

Siinses artiklis käsitletakse riigikaitsepoliitikat aastatel 1996–1999, keskendudes selle sõnastamisega seotud probleematikale ja muutustele. Neid aastaid võiks iseloomustada kui vaheetappi eelnenud viieaastase (1991–1996) esmase kaitsevõime loomise ning järgnenud viieaastase (2000–2004) intensiivse NATOga lõimumise perioodi vahel. Periood algab esimese ametliku kaitsepoliitilise dokumendi heakskiitmisest parlamendis 1996. aastal ning lõpeb Eesti NATO-liikmesuse saavutamise lõimumise aastaprogrammi (*Annual National Programme, ANP*) esitamisega NATOle 1999. aastal. Mõlemat dokumenti võiks teatad mõõndustega

¹ Artikkel põhineb osaliselt 2008. aastal Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudis kaitstud magistritööl „Eesti riigikaitsepoliitika kujunemisest 1991–1999”. Varem on nimetatud magistritöö ainetel ilmunud järgmine artikkel: **Lill, H.** 2009. Eesti riigikaitsepoliitika kujunemisest. Esimesed visioonid 1991–1995. – Akadeemia, nr 9, lk 1740–1751. [Edaspidi *Lill 2009*]

² Vt **Lill 2009**.

nimetada kaitsekontseptsioonideks, mis raamistasid ja kaardistasid riigikaitse toimunud muutusi. Artiklis keskendutakse eeskätt riigikaitse poliitilistele aspektidele: riigikaitsepoliitika sõnastamisele dokumentides, aga muudelegi seisukohavõtudele ja erakondlikule ning avalikule debatile, mis aitas kaasa omamaise riigikaitse mõtte arengule. Ametkondliku poliitika sõnastamise ja avaliku debati kaudu muutus sel perioodil samm-sammult jõulisemaks kollektiivkaitsemudelil lähtuv arusaam riigikaitse ülesehitamisest. Mõistagi on riigikaitsepoliitika sõnastamisel oluline ka välispoliitiline aspekt, kuid siinses artiklis on seda esitatud põgusalt ja niivõrd, kuivõrd see on teema seisukohalt vältimatu.

2. Sise- ja välispoliitilisest taustast

Nii nagu varasemas, 17. aprillil 1995. aastal ametisse astunud valituses, kuulus ka 6. novembril 1995. aastal moodustatud Tiit Vähi järgmises kabineti kaitseministri portfelli Andrus Öövelile. Koonderakonna ja Maarahva Ühenduse ning Reformierakonna koalitsioonileppes puudutati julgeoleku- ja riigikaitseküsimusi lühidalt. Kinnitati, et jätkatakse tegevust NATO täisliikmeks saamise nimel ja peetakse oluliseks kaitsejõudude ühistegevust NATOga. Märgitakse ka, et riigikaitset ehitatakse üles nii, et juhtimissüsteem, väljaõpe, varustus ja logistiline baas võimaldaksid teha koostööd „Euroopa julgeoleku- ja kaitsestruktuuride sõjaliste jõududega”.³

17. märtsil 1997. aastal ametisse asunud Mart Siimanni valitsuses jätkas kaitseministrina Andrus Öövel. Valitsuse programmilised eesmärgid kinnitati valitsuse korraldusega ja dokument kandis nime „Valitsuse tegevuse põhieesmärgid 1997. ja 1998. aastaks”. Selle riigikaitsele pühendatud osas kordas valitsus toleks hetkeks juba ametliku heakskiidu saanud eesmärgi, muuhulgas vajadust tugevdada iseseisvat kaitsevõimet, integreerudes seejuures lääne kaitseorganisatsioonide, eeskätt NATO sõjaliste ja poliitiliste struktuuridega. Kinnitati jätkuvat osalemist rahupartnerlusprogrammis ja valmisolekut ühineda uute NATO pakutavate algatustega, samuti osalemist rahualveoperatsioonidel. Lisaks koostööle Läänemere ja Põhjala riikide ning Ameerika Ühendriikide ja Suurbritanniaga nimetati ka Balti riikide sõjaliste ühisprojektide tähtsust. Valitsus seadis eesmärgiks „juhtimise ratsionaliseerimist” ja „ressursside hinnangule toetuvat süsteemset planeerimist”. 2000. aastaks loodeti jõuda 26 000-mehelise väljaõpetatud, relvastatud ja

³ Koonderakonna ja Maarahva ning Pensionäride ja Perede Ühenduse ja Reformierakonna koalitsioonileping. 1995. <http://www.valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/ajalugu/valitsuste-loetelu/Valitsuse_programm_1995-97_Vahi.pdf>, (01.05.2012).

varustatud reservarmeeni. Lubati alustada territoriaalsel mobilisatsioonisüsteemil põhineva mobilisatsioonikava koostamist. Põhitähelepanu lubati pöörata kaitseväe haridus- ja väljaõppesüsteemi korrastamisele. Ambitsioonika programmi lõpetas soov kaasata riigikaitseülesannete täitmisele „Eesti teadus- ja tootmispotentsiaal”.⁴ Kuivõrd suuremal osal vaadeldavast perioodist oli kaitseministriks Andrus Öövel, iseloomustab perioodi ühelt poolt stabiilsus valdkonna juhtimises poliitilisel tasandil, aga teisalt pidevad konfliktid kaitseväe juhtkonnaga.

1999. aasta parlamendivalimise järel moodustasid valitsuse Isamaaliit, Reformierakond ja Mõõdukad. 25. märtsil astus ametisse ja alustas tegevust Isamaaliidu esimehe Mart Laari moodustatud valitsus, kus kaitseministriportfell kuulus peaministri erakonnakaaslasele Jüri Luigele. Viimane kutsuti sellesse ametisse NATO suursaadiku ametikohalt.

Tihenened kontaktid ja koostöö NATOga olid muutunud tõhusaks vahendiks riigikaitse ja kaitseväe arendamisel. Lisaks poliitilistele kontaktidele oli Eesti 1994. aastal liitunud NATO rahupartnerlusprogrammiga, sh ka selle aruandlus- ja planeerimisprotsessiga, mis oli loonud aluse tõhusaks koostööks. Eesti välis- ja julgeolekupoliitiline kogukond jälgis tähelepanelikult NATO Madriidi tippkohtumist, mis leidis aset 8.–9. juulil 1997. aastal. Kuigi juba varem oli selge, et Eestit ega teisi Balti riike sedapuhku veel NATOsse ei kutsuta, tegutseti siiski aktiivselt selle nimel, et saada nimetatud tippkohtumise lõpudokumendis. Eesti NATO-esinduses valmis nn *non-paper*, et mõjutada NATO riike soovitud suunas.⁵ Tippkohtumisel kutsuti NATOga ühinema Poolat, Tšehhit ja Ungarit ning kinnitati, et uued riigid on edaspidigi oodatud allianssiga liituma. Eraldi mainiti Rumeeniat ja Sloveeniat ning Balti riikide kohta öeldi, et neid on progressi stabiilsuse ja koostöö suunal tähele pandud.⁶ Hoolimata ebamäärasest sõnastusest loeti seda poliitiliselt igati positiivseks saavutuseks⁷. 1999. aasta poliitiliste muutuste ja Washingtoni tippkohtumisega seotut käsitletakse põhjalikumalt artikli lõpuosas.

⁴ **Vabariigi Valitsuse tegevuse põhieesmärkide kinnitamine 1997. ja 1998. aastaks.** – Riigi Teataja I, 1997, 46, 766.

⁵ **Luik, J.** 2003. NATO esinduse loomine. – Teine tulemine. Taasiseseisvunud Eesti välisesindused. Koostaja Eeva Eek-Pajuste. Välisministeerium, lk 99.

⁶ Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation. Issued by the Heads of State and Governments. <<http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>>, (10.04.2008).

⁷ **Mihkelson, M.** 1997. Balti riigid saavutasid Madriidis positiivse läbimurde. – Postimees, 10. mai.

3. Kaitsepoliitika põhisuunad

1995. aastal oli taas hakatud rääkima ametliku kaitsekontseptsiooni puudumisest. Riigikogu väliskomisjoni esimees Vello Saatpalu osutas, et hoolimata poliitikute seisukohavõtudest ajakirjanduses ja ametlikel rahvusvahelistel kohtumistel, kus kinnitatakse Eesti NATO-pürgimust, pole tegelikult üheski ametlikus dokumendis seda eesmärki seatud⁸. Samale asjaolule viitas ka endine Riigikogu riigikaitsekomisjoni esimees Rein Helme: „Eestis puudub valitsuse poolt selgelt välja öeldud ja parlamendi poolt heaks kiidetud otsus selle kohta, kas tahame taotleda NATO-ga liitumist või mitte”⁹.

Poliitiliste oponentide sõnul oli 1995. aastal kaitseministriks saanud Andrus Öövel Koonderakonna ja Maarahva Ühenduse valimisliidu kandidaadina mööda Eestit käies näidanud „kõigil kohtumistel uhkelt paksu kausta, mis tema jutu järgi sisaldanud 200 leheküljel Eesti Vabariigi kauaoodatud kaitsekontseptsiooni”¹⁰. Siiski pole hilisemast ajast nimetatud kontseptsiooni kohta leida ühtegi märki ning tõenäoliselt oli tegemist valmiskampaania osaga, mistõttu võib väita, et hilisemate dokumentide juured on pigem varasemates algatustes¹¹.

Eesti päritolu USA armee erukolonel ja sõjaväejurist Tõnu Toomepuu esitas 1995. aasta jaanuaris riigikaitsekomisjonile mõttepaberi, mis käsitles kaitsekontseptsiooni loomist. Toomepuu rõhutas, et kaitsekontseptsiooni loomisest rääkides tuleks alustada riiklike huvide defineerimisest. Tema meelest polnud Eesti valitsus avalikult sõnastanud seisukohta vastavast riiklikust huvist, millele võiks kaitsekontseptsioon põhineda. Toomepuu leidis, et kuivõrd valitsuse eelistusi kajastab eelkõige riigieelarve, millest kulutatakse riigikaitsele tema hinnangul kõigest pool protsenti, siis on Eesti poliitika NATOga ühinemisest rääkides pelgalt retoorika. Toomepuu tõi võrdluseks NATO Euroopa-liitlaste riigikaitsekulutused: nende seast panustab ka kõige vähem riigikaitsele kulutav riik (kui armeed mitteomav Island välja jätta) viis korda rohkem raha riigikaitseks kui Eesti. Toomepuu küsis, kas ohud Portugalile või Taanile on siis tõesti viis korda suuremad kui ohud Eestile. Ka teised indikaatorid ei näidanud tema meelest, et riigikaitsega seotu omaks suurt toetust valitsuses või parlamendis. Kaitsekontseptsiooni loomisega pidanuks Toomepuu soovitusel tegelema kaitseministeerium.

⁸ Saatpalu, V. 1995. Eesti natoism. – Päevaleht, 20. aprill.

⁹ Helme, R. 1995. NATO-paanikast Eestimaal. – Eesti Sõnumid, 7. juuli.

¹⁰ Maasikas, M. 1995. Kaitsekontseptsiooni okkiline tee. – Eesti Päevaleht, 24. august. [Edaspidi *Maasikas 1995*]

¹¹ Lill, H. 2007. 18-kuuline ajateenistus, kuninglik kaardivägi jpm. – Eesti Päevalehte lisaleht Riigi Kaitse, 23. veebruar.

Toomepuu meelest puudus Eestil kaitsekontseptsiooni väljatöötamiseks esiteks vajalik poliitiline konsensus ja avalik toetus riikliku huvi defineerimiseks ning teiseks poliitiline tahe pühendada kaitseplaneerimisele ressursse.¹² Ametlikel andmetel moodustasid riigikaitsekulutused aastatel 1994 ja 1995 siiski enam kui 0,5% rahvuslikust kogutoodangust: vastavalt 1,09% ja 1%¹³. Mainitust hoolimata tõi Toomepuu oma analüüsis välja asjaolud, miks kaitsekontseptsioon tolle ajani oli puudunud: soovimatus kulutada riigikaitsele, riikliku huvi defineerimatus, sõnade ja tegude vastuolu, riigikaitsestruktuuride institutsiooniline nõrkus, kesine poliitiline tahe ja poliitilise konsensuse puudumine.

Tõnu Toomepuu nimetatud puudused ületati osaliselt järgneva kuueteistkuu jooksul. 1996. aasta mais jõuti esimese parlamendi tasemel heaks kiidetud dokumendini „Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad”, kus esimest korda fikseeriti riiklik eesmärk ühineda NATOga ning esitati riigikaitse ülesehituse üldpõhimõtted. Vajadus selle dokumendi väljatöötamise ja vastuvõtmise järele oli aastapäevad varem sõnastatud Riigikogus vastu võetud „Rahuaaja riigikaitse seaduses” ja tegelikult oli see juba 1995. aasta augustis esitatud valitsusele.¹⁴ Dokument valmis kaitseministeeriumis ja selle põhiautoriks oli ka eelmise, 1993. aasta sarnase dokumendi „Riigikaitse alused”¹⁵ üks autoreist Enn Tupp. Viimane oli vahepeal jõudnud olla kaitseministri ametis ja töötas dokumendi valmimise ajal kaitseministeeriumis riigikaitse planeerimise büroo juhatajana. Kaitseminister tõdes parlamendis eelnõud tutvustades, et dokument ei saa kajastada kõiki riigikaitset puudutavaid küsimusi, aga riik vajab riigikaitsepoliitikas kindlaks määratud põhitõdesid, mis looksid riigikaitse vundamendi.¹⁶ Enn Tupp avaldas arvamust, et kaitsepoliitika põhisuundadel on kolm peamist eesmärki: esiteks kaitsekulutuste üldpoliitiline mõtestamine, teiseks rahvusvaheliselt arusaadava väljendusvahendi loomine Eesti riigikaitse-eesmärkidest ja kolmandaks direktiivide andmine kaitseministeeriumile ja kaitsejõudude peastaabile¹⁷.

„Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuundade” preambulas seati dokumendi eesmärgiks sõnastada Eesti riigikaitsepoliitika põhisuunad, et käsitleda

¹² **Toomepuu, T.** 1995. Why Estonia has no Defense Concept. 22 January. [Edaspidi *Toomepuu 1995*] (Dokument autori erakogus)

¹³ **Eesti NATO lävepakul. 80-aastane kaitsevägi.** 1998. Tallinn, lk 15.

¹⁴ Vt **Maasikas** 1995.

¹⁵ Vt **Lill** 2009.

¹⁶ **Riigikogu stenogramm**, 1996, 6. mai. <<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=steno&date=831383100>>, (29.04.2012).

¹⁷ **Tupp, E.** 1996. Riigikaitse kui poliitikute populaarsusepirukas. – Postimees, 2. aprill. [Edaspidi *Tupp 1996*]

sõjalise riigikaitse korraldust ning olla aluseks selle kavandamisele ja edasisele teostamisele. Dokumendi kümnes peatükis käsitleti järgmisi teemasid: 1) kaitsepoliitika alused; 2) tsiviilkontroll ja riigikaitse kõrgem juhtimine; 3) kaitseringkonnad; 4) kaitsejõud; 5) kaitseväe ülesanded ja ülesehitus; 6) kaitseliidu ülesanded ja ülesehitus; 7) teised relvaüksused; 8) kaitsejõudude reserv; 9) mobilisatsioon ja demobilisatsioon; 10) riigikaitse haridus ja sõjaline väljaõpe.

Dokumendis defineeriti esimest korda ametlikult Eesti kaitsepoliitika ja riigikaitse.

„Riigi kaitsepoliitika on sõjaliste meetmete kogum riigi iseseisvuse ja sõltumatuuse, tema maa-ala, territoriaalvete, ning õhuruumi jagamatu terviklikkuse, põhiseadusliku korra ning rahva eluvõime säilimise tagamiseks. Riigikaitse on rahvusliku julgeoleku tagamise lahutamatu osa, mis näeb ette riigi sõjaliseks kaitseks vajalike jõudude ja vahendite korrastatud süsteemi loomist ja ülalpidamist rahu ajal ning rakendamist agressiooni korral Eesti Vabariigi vastu.”¹⁸

Riigikaitse ülesehitamisel nähti keskse ideena kahte omavahel seotud ja teineteist täiendavat põhimõtet: riigikaitsestruktuuridele tuginevat iseseisvat kaitset ja rahvusvahelist kaitsekoostööd. Viimase väljundiks pidi olema ühine kaitsetegevus, mis põhineb Euroopa julgeoleku tagamisele suunatud kaitseorganisatsioonidel. Kinnitati, et Eesti eesmärk on saada NATO ja WEU¹⁹ täisliikmeks. Sel moel sai lahendatud varem esile toodud probleem, et Eesti NATO-pürgimust polnud sõnastatud mitte üheski dokumendis. Uudne oli ka tsiviilkontrolli defineerimine ja rõhutamine.

Kuna tihti peale ei tehtud vahet mõistete „kaitsejõud” ja „kaitsevägi” vahel, siis on oluline märkida, et kaitsejõudude koosseisus nähti kaitseväge, kaitseliitu ja sõjaajal ka kaitseväe ülemjuhataja alluvusse antavaid sise-ministeeriumi valitsemisala sõjaväeliselt korraldatud asutusi ja üksusi. Taas korrati kohustusliku ajateenistuse põhimõtet kui kaitsejõudude komplekteerimise alust.

Nimetati ka kaitseväe peamised ülesanded: relvastatud vastupanu osutamine agressorile, tsiviilelanike abistamine, rahvusvahelise üldsuse teavitamine agressioonist, kaitseväeüksuste ja reservi sõjaväelise väljaõppe ning valmisoleku tagamine, osalemine rahvusvahelises julgeolekukoostöös, samuti loodusõnnetuste, epideemiate ja suurte tehnoloogiliste avariide

¹⁸ **Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad.** – Riigi Teataja I, 1996, 33, 684.

¹⁹ **Western European Union** (Lääne-Euroopa Liit) – rahvusvaheline julgeolekuorganisatsioon, mis eksisteeris aastatel 1954–2011 ja põhines 1948. aasta Brüsseli lepingul. Organisatsioon ühendas kümnet Lääne-Euroopa riiki.

kõrvaldamiseks vajaliku väljaõppe ja valmisoleku tagamine ning tsiviilstruktuuride abistamine selles, ent ka osalemine elanike ja tsiviilstruktuuride riigikaitse-ettevalmistamisel. Rõhutati peamise riigikaitsejõu – maaväe – tähtsust, mis omakorda jaotati üldotstarbelisteks üksusteks ja maakaitseväeks. Esimesed olid mõeldud sõdimiseks vastasega sissetungikolletes ja pealöögisuundadel ning teised võitluseks oma vastutuspiirkonnas. Mereväe puhul toodi territoriaalvete kaitse ja merekommunikatsioonide ohutuse ning personali ettevalmistamise kõrval eraldi välja võime osaleda rahvusvahelises koostöös. Õhuväe puhul konkretiseeriti rahvusvahelist koostööd ideega luua Eesti, Läti ja Leedu integreeritud õhuseiresüsteem, mis ühilduks NATO omaga. Mainiti ka rahuvalveüksuste ettevalmistamist, et osaleda rahvusvahelistes rahuvalveoperatsioonides.

Kaitseliidu peamise ülesandena nägi dokument maakaitset ja selle ettevalmistamist ning see pidi toimuma kaitseliidu malevate baasil. Loodava maakaitseväe ülesandeks oluks maismaaterritooriumi kaitse, koostöös üldotstarbeliste vägedega ka meredessandivastane rannikukaitse, riigi sisejulgeoleku tagamise toetamine, mobilisatsioonis osalemine ning strateegiliselt tähtsate objektide valvamine ja kaitsmine.

Kaitseväe reservi ettevalmistamise ning mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni, samuti riigikaitse hariduse ja sõjaväelise väljaõppe küsimuses jäädi võrdlemisi üldsõnaliseks.²⁰

Kaitsepoliitika põhisuundade arutelu kestis parlamendis kahel päeval. Tegemist oli laiema riigikaitseteemalise aruteluga, kus põhimõtteliste küsimuste kõrval käsitleti muuhulgas ka Iisraeli relvaostu ja ajateenistusse kutsumise üksikasju. „Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad” võeti parlamendis vastu suure häälteenamusega: Riigikogu otsuse nr 279 „Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuundade” heakskiitmise poolt hääletas 7. mail 1996. aastal 65 parlamendiliiget, vastuhääli polnud ja kolm jäi erapooletuks.²¹ Dokumendi kokkuvõttes öeldi, et kaitsepoliitika põhisuundi hakatakse pidevalt täpsustama ja täiendama ning kõige selle ettevalmistamisega hakkab tegelema kaitseministeerium. Tegelikult sama dokumendi juurde enam tagasi ei pööratudki. Samuti ei jõutud riigikaitse üldkava ja mobilisatsioonikava kinnitamiseni, kuigi nimetatud eesmärgid sisaldasid näiteks kaitseministeeriumi poliitika asekancleri haldusala 1997. aasta tööplaanis (nagu ka riigikaitse nn valge raamatu koostamine).²²

²⁰ **Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad.** – Riigi Teataja I, 1996, 33, 684.

²¹ **Riigikogu stenogramm**, 1996, 7. mai. <<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=steno&date=831452400>>, (29.04.2012).

²² **Poliitika asekancleri haldusala tööplaan aastaks 1997.** – Kaitseministeeriumi arhiivi arhivaalide loetelu, tähised 1–18. Osakondade tööplaanid ja aruanded, s 2.

Kaitseminister Andrus Öövel nentis, et riigikaitse muutus selle dokumendi kaudu selgelt väljendatud eesmärkidega mõtestatud protsessiks ja suurendas riigi usaldusväarsust rahvusvahelisel tasandil²³. Põhisuundadele on ette heidetud üldsõnalisust ja kohatist ebamäärasust, samuti juba varem seadustes fikseeritu ülekordamist, eelkõige rahuaja riigikaitse seaduse populaarses vormis ümberjutustamist²⁴. Enn Tupp põhjendas taolist seaduste refereerimist vajadusega anda rahvusvahelisele auditooriumile ülevaade Eesti riigikaitse korraldusest²⁵.

Kõnealust dokumenti võib pidada kompromissiks kahe vastandlikuks peetud mõttesuuna vahel, millest üks pidas esmaoluliseks pigem iseiseisva kaitsevõime loomist ning teine rahvusvahelist koostööd ja liitumist NATOga.

„Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuundade” väljatöötamine ja heakskiitmine Riigikogus oli märk kolme aastaga arenenud poliitilisest kultuurist: 1993. aastal sumbus sarnane püüe just parlamentaarsesse päevapoliitilisse arutellu. Dokumenti on nimetatud erakondadevaheliseks riigikaitsekokkuleppeks. Koostajad pidasid dokumendi jätkuna oluliseks ka vastavat rakendusotsust, mis oleks tähendanud eeskätt rahalist katet põhimõtete elluviimiseks²⁶. Tegemist polnud erakondadevahelise parlamentaarse riigikaitseleppena, kuid esmakordselt sõnastati riigikaitse põhiküsimustes teatav konsensus. Kaitseminister Öövel oli suutnud erinevate huvigruppide ja poliitiliste jõudude laialdase kaasamise abil saavutada dokumendi heakskiitmiseks vajaliku toetuse. Riigikaitse arendamise kahe põhimõtte sõnastamine seadusandja tasandil andis selge sihi: Eesti kaitsejõud peavad saavutama tulevaste liitlastega koostegutsemisvõime. Dokumendi kui kaitsekontseptsiooni peamiseks puuduseks võib pidada seda, et kaitsekulutused jäeti käsitlemata. Viimast asjaolu oli kaitsekontseptsiooni olulise osana rõhutanud ka Tõnu Toomepuu – ilma kõrgemate kaitsekulutusteta omab igasugune kaitsekontseptsioon vähe tähendust²⁷. Teisalt poleks konkreetsem sõnastus ja kaitsekulutuste fikseerimine tõenäoliselt tollal võimaldanud saada parlamendis heakskiiduks vajalikku häältehulka.

²³ **Öövel, A.** 1996. Eesti kaitsepoliitilistest suundumustest. Aulaloeng. 9. oktoober. Tartu, lk 11.

²⁴ **Maasikas** 1995.

²⁵ **Tupp** 1996.

²⁶ **Tupp** 1996.

²⁷ **Toomepuu** 1995.

4. Ants Laaneotsa aulaloeng

Tartu Ülikooli aulaloengute sarjas tutvustasid 1996. aastal oma vaateid riigikaitse arengule Ants Laaneots, kes oli vastuolude tõttu toonase kaitseväge juhatajaga 1994. aastal läinud erru ja töötas aulaloengu pidamise ajal turvafirma juhina, ning sel ajal ametis olnud kaitseminister Andrus Öövel. Kui Öövel kordas oktoobris peetud aulaloengus paljuski „Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuundades” ja mitmes samal aastal ilmunud artiklites öeldut, siis Laaneots arendas aulaloengus edasi oma varasemates artiklites esitatud seisukohti.²⁸ Tõsi küll, ka Laaneotsa arvamused olid suuremas jaos sarnased tema 1995. aasta mais Postimehes ilmunud artikliseerias esitatutega²⁹, kuid siinkohal näib olevat asjakohane neid eraldi tutvustada.

Julgeoleku tagamisel tõi Laaneots jätkuvalt välja neli valdkonda-tegevussuunda: poliitiline, sõjaline, majanduslik ja psühholoogiline. Suurim erinevus Laaneotsa kahe käsitluse vahel on, et kui 1992. aastal oli ta parimaks pidanud neutraliteedipoliitikat ja loobumist otsesest liitumisest sõjaliste organisatsioonidega³⁰, siis nüüd luges ta vajalikuks võimalikult kiiret liitumist Euroopa Liidu ja NATOga.

Sõjaliste küsimuste juures rõhutas Laaneots totaalkaitset, defineerides seda kui „riigistruktuuride ja kaitsejõudude ning kogu rahva ja tema majanduspotentsiaali kooskõlastatud ning ühendatud tegevust ohu või kallale tungi ärahoidmisel ja tõrjumisel”. Kaitseväge nägi ta regulaararmeena, mille rahuaegne suurus peaks olema 8000–8500 meest ning mida oleks õppekogunemisele kutsutavate ja kiiresti vahetuvate reservväelastega võimalik suurendada 10 000–11 000 meheni. Sõjaaegses koosseisus peaks pärast mobilisatsiooni olema vähemalt 60 000–65 000 meest, kes oleksid relvastatud käsituli- ning kergete tanki- ja õhutorjelervadega, jaguneksid üldotstarbelisteks jõududeks (50–55% kaitsejõududest) ja maakaitseväeks (ülejäänud 45–50%) ning oleksid organiseeritud brigaadideks.

Kaitseliidu peamiste ülesannetena nägi Laaneots maakaitset ja sissisõda. Laaneots esitas ka Eesti sõjalis-administratiivse jaotuse nelja kaitseringkonnana: Lõuna kaitseringkond (Tartu linn ning Tartu-, Jõgeva-, Võru-, Põlva- ja Valgamaa), Põhja kaitseringkond (Narva ja Kohta-Järve, Ida- ja

²⁸ Vt **Laaneots, A.** 1992. Eesti julgeolekukontseptsiooni põhijooni – Eesti Kroonika 1992, lk 46–49. [Edaspidi *Laaneots 1992*]

²⁹ **Laaneots, A.** 1995. Eesti Vabariigi julgeoleku kontseptsiooni põhiseisukohad (totaalkaitse variant). – Postimees, 3.–6. mai. **Laaneots, A.** 1996. Eesti Vabariigi julgeolekukontseptsiooni areng aastail 1991–1994 ja kõrgkoolid. Aulaloeng. 8. veebruar. Tartu. [Edaspidi *Laaneots 1996*]

³⁰ Vt **Laaneots** 1992.

Lääne-Virumaa, Tallinn, Harju- ja Järvamaa), Lääne kaitseringkond (Pärnu-, Viljandi-, Rapla- ja Läänemaa) ning Mere kaitseringkond (Lääne-Eesti saared). Kaitsejõudude mobilisatsioon peaks olema territoriaalne ja hajutatud ning kaitseringkondade poolt teostatav ühe kuni kahe ööpäevaga.

Eraldi väljatoomist vajab Laaneotsa arvamus võimaliku kaitsesõja puhul kasutatavast maakaitsestrateegiast ja -taktikast. Piirivalve, kaitseliidu ja kaitseväe katteüksuste julgestuse või lahingutegevuse varjus tuleks korraldada kiire mobilisatsioon. Üldotstarbeliste jõudude mobiliseeritud üksused peaksid asuma kohe lahinguülesannete täitmisele agressori põhitegevuspaikades, haarama tema tegevuse peasuunad ning osutama vastupanu mobiilse kaitsetaktikaga, kasutades miini- ja muid tõkkeid, samuti sooritama võimaluse korral vasturünnakuid. Maakaitsevägi peaks lahinguvõime saavutamise järel tegutsema kallaletungipiirkondades väikeste allüksustena ja imbuma vaenlase tagalasse. Seal tuleks sissisõja taktikaga tekitada agressorile võimalikult suurt kahju ja halvata tema liikumist. Teistes piirkondades saaks maakaitsevägi julgestusmeetmete, sh luure ja diversiooni ning dessandivastase tegevuse abil osaleda kodanikukaitses ning täita kaitsejõudude reservi ülesandeid. Organiseeritud võitlus jätkuks kuni territooriumi täieliku vabastamiseni. Musta stsenaariumi puhul mindaks üle üldisele sissisõjale, kuni konfliktile leitaks rahvusvahelise julgeolekusüsteemi kaasabil poliitiline lahendus.

Laaneotsa loengus leidsid käsitlemist ka sõjaväelise hariduse küsimused. Kaitseväe õppeasutuste koosseisus pidanuks olema

- 1) kahe- kuni kolmeaastase väljaõppeajaga sõjakool, kes valmistaks rühma ja kompanii juhtimiseks ette nooremohvitseri;
- 2) ühe- kuni kaheaastase väljaõppeajaga kõrgem sõjakool, kus valmistatakse ette ohvitseri pataljonide ja kaitsepiirkondade juhtimiseks ning kaitsepiirkondade staabitööks;
- 3) tehnikakool tehniliste erialade ohvitseride ja allohvitseride tarvis;
- 4) staabikolledž kõrgema sõjalise haridusega ohvitseride ettevalmistamiseks peastaabile ning kaitseringkondade ja väekoondiste juhtimiseks;
- 5) täienduskursused reservohvitseride ja riigiametnike jaoks.

Veel pidas Laaneots vajalikuks kahe kaitseväe õppekeskuse loomist Tallinnas ja Tartus, kus valmistatakse ette üliõpilastest reservohvitseri ja eriväelike spetsialiste. Samuti tegi ta ettepaneku luua üldharidus- ja kutsekoolides „komplekse programmiga aine, milles oleks eelkõige riigikaitseõpetus, rakenduslik kehaline kasvatus, kodanikukaitsealane ettevalmistus, esmaabi, parameditsiin ja muidugi ka relva-, side- jms õpe”.³¹

³¹ Laaneots 1996.

Laaneotsa käsitlus hõlmas riigikaitse olulisimaid tahke, ent oli samas üksikasjalik. Ilmselt oli see tolle aja riigikaitseküsimusi käsitletavatest avalikest materjalidest põhjalikum, haarates laia teemaringi välispoliitikast ja majandusest kuni koolide riigikaitseõpetuseni, kuid keskendudes seejuures siiski sõjalisele riigikaitsele. Kõigist teemaarendustest ei selgu siiski, millised osad esitatust juba toimusid ja olid fikseeritud seadustes või muudes dokumentides ning millised olid autori tolle hetke visioon. Samuti pole selge, mis ajaraamis ja millisel moel autor nende teostumist ette nägi, ning kõrvale jäeti rahastamist puudutav. Ent tegemist polnud ametkondliku ettekande, vaid akadeemilise seisukohavõtuga, kus võiski lubada vabamat käsitluslaadi.

5. Riigikaitseküsimused ajakirjanduses aastatel 1997–1998

1997. aasta mais selgitas välisminister Toomas Hendrik Ilves ajakirjale Kaitse Kodu! antud intervjuus oma seisukohti NATOga ühinemisest ja selle seotusest kaitsejõudude arendamisega, esitades ja rõhutades seejuures vaatenurki, mida seni ei olnud keegi välja öelnud. Ilves osutas, et Eesti ise peab olema suuteline pakkuma NATOle midagi, millega viimane saab ühistegevuses arvestada. Lisaks poliitilistele deklaratsioonidele peaks NATOsse kuulumise soovi väljendama reaalsete tegudega, osalema rahvusvahelistel operatsioonidel kuni valmisolekuni arvestada inimohvritega. Ta rõhutas tehnoloogiliste uuenduste ja uute tehnikavahendite kasutuselevõtmise tähtsust, mis on ainukeseks võimaluseks võita ülekaalukat vaenlast. Atraktiivsuse ja „funktsionaalse suuruse” seisukohast lähtuvalt kutsus Ilves ka Eesti sõjaväelasi üles mõtestama ümber NATOga ühinemist: NATO tingmärkide ja lahingumoonaga kasutuselevõtmise või taktika valdamise kõrval on tähtis, et oldaks huvipakkuv partner, kellega tahetaks koostööd teha ja uuendusi jagada.³²

NATOga liitumist ja sellega seonduvat mõtestati erinevalt. Näiteks endine kaitseminister Hain Rebas pakkus – nagu ta ise ütles, „eksperimendi korras” – 1997. aasta veebruaris välja võimaluse, et Eesti võiks ühineda NATOga eritingimustel. Viimaste all pidas ta silmas seda, et Eesti territooriumile ei lubata liitlaste sõjaväebaase, aga samas soositakse ühisõppusi ja muid koostegutsemisvorme, sest „[t]ähtis on mitte kedagi üleliia ärritada, samas aga sirgeseljaliselt garanteerida Eesti turvalisus”.³³ Välispoliitikale spetsialiseerunud ajakirjanik Harri Tiido tõdes ajakirjas Luup 1997. aasta suvel NATO Madriidi tippkohtumise eeldatavaid tulemusi vaagides, et ilmselt

³² **Jõesaar, I.** 1997. Välisminister Toomas Hendrik Ilves: Eesti Kaitsejõud peavad suutma pakkuda atraktiivsust nii NATO-le kui eesti noormeestele. – Kaitse Kodu, nr 2, lk 5–7.

³³ **Rebas, H.** 1997 Eesti NATO-sse Norra eeskujul. – Eesti Päevaleht, 28. veebruar.

tuleb olla valmis mõnda aega rahvusvahelistest organisatsioonidest kõrvale jääma. Samuti mõtiskles ta võimalike alternatiivide negatiivsete ja positiivsete külgede üle. Seejuures olid põhimärksõnadeks neutraalsus, julgeolekupakt Venemaaga, USA-Vene pakt Balti riikide julgeoleku tagamiseks, Balti julgeolekupakt, julgeolekupakt Põhjamaadega ja pidev liikumine NATOga ühinemise suunas. Tiido jõudis järeldusele, et „[i]seoma tarkust rakendades ja võimaluse korral väljastpoolt lisa võttes tuleb eelkõige arendada relvajõud paindlikuks struktuuriks, et need oleksid võimelised potentsiaalsele vastasele märkimisväärset tüli tekitama. /.../ Koostööks tuleb aldis olla kõigiga, kuid absoluutset panust ei tohiks kellelegi asetada.”³⁴ Aastapäevad hiljem Eesti Päevalehe artiklis arvas ta, et kuna NATO otsib oma identiteeti, siis pole ka Eestil mõtet sinna kiirustada, mööndes siiski, et NATOga tehtav koostöö on igal juhul väärtuslik ja NATO suunas liikumine teenib omariikluse tagamist rohkem kui vastupidine tegevus³⁵.

Eraldi võiks vaadelda 1997. aasta suvel ajakirjanduses alanud riigikaitsedebatti, mille käivitajateks olid skeptilised seisukohad Eesti riigikaitse ja eriti NATO-püüdluste suhtes. Skeptikute seisukohad võiks jagada üldjoontes kaheks. Esimesed eitasid üldse oma armee vajalikkust, teised pigem kahtlesid NATOsse saamise võimalikkuses ning pidasid seda koguni lisaohuks riigi julgeolekule.

Esimest tüüpi seisukohta esindas eelkõige kultuuriminister Jaak Allik. 1997. aasta juulis Postimehes toimunud debati valla päästnud artiklis leidis Allik, et Eestil ei jätku ressursse kuue erineva (kaitsejõud, politsei, piirivalve, päästeteenistus, kaitsemiit, turvafirmad) ning raha ja inimeste pärast konkureeriva armee ülalpidamiseks. Ta leidis, et ajateenistus ei peaks tähendama mitte teenistust abstraktses armees, vaid sisekaitse operatiivrügementides, kes patrullivad linnades ning riigipiiril. Ajateenistus võinuks Alliku meelest koosneda seejuures isegi mõlemast nimetatud elemendist (näiteks toimuda nelja kuni kuue kuu jooksul). Teenistuse läbinud võiksid kuuluda kaitseleiti ja käia vajadusel kordusõppustel. Allik arvas, et igaks juhuks võiks seejuures olema olla paarisajameheline, moodsa tehnika ja helikopteritega varustatud elukutseline ja palgaline löögiüksus. Artiklis andis põhitooni negatiivne suhtumine NATOsse ja kogu Eesti riigikaitseks: „Kõmistamine Eesti NATOsse astumisega sarnaneb minu jaoks sellele kõminale, mida me tekitasime seoses Petserimaa-alade Venemaale „mittetagastamisega”. Kõmistasime, kuid keegi ise ei usu, ja rahvas ju mõistab seda! Nii nagu Petserimaa võime me kätte saada vaid koos kogu Venemaaga, võime me NATOsse sattuda koos

³⁴ Tiido, H. 1997. Eesti väljaspool NATO-t. – Luup, 7. juuli, lk 8–9.

³⁵ Tiido, H. 1998. Tuuletõmbus võib kasulik olla. – Eesti Päevaleht, 5. august.

kogu Venemaaga.”³⁶ Allik sidus praktiseeritavat riigikaitsepoliitikat koguni maailma mõjudega: „Eesti sise- ja väliskaitse mõistusepäraseks muutmine vajab jõulist altpoolt tulevat survet. Pole lootustki, et Riigikogu või valitsus teeks seda omal algatusel, sest praeguse poliitika jätkamise taga on väga tugevad survegrupid (kaitseväe ohvitseridest kuni allilmani), kes lähtuvad oma kitsastest huvidest.”³⁷

Jaak Allikule sekundeeris Tartu Ülikooli politoloogiaõppejõud Ivar Tallo, kes samuti seadis sõjaväe vajalikkuse kahtluse alla. Kuna korralikku sõjaväge polnud tema meelest välja kujunenud, siis tuleks tema meeles arutleda hoopis selle üle, kas mitte sõjaväest üldse loobuda. Seejuures ei välistanud Tallo kaitseliidu, kiirreageerimisüksuste ja rahuvalveüksuste olemasolu. Rahalised ressursid tulnuks suunata teistesse olulistesse valdkondadesse: sotsiaalpoliitika, haridus, tervishoid, infrastruktuur. Skeptiline oli ta ka NATO suhtes: „NATO laienemise puhul lõpliku otsuse tegevad poliitikud vastutavad oma rahvaste eest ja lihtne loogika ütleb, et kuni nad pole järeldanud, et Eesti kaitsmine on kasulik nende endi julgeolekule, pole Eesti võtmine NATOsse päevakorral.”³⁸

Oma arvamuse julgeolekuküsimustes ütles välja ka kirjanik Jaan Kaplinski, kes võrdles NATO-pürgimust õnnemänguga. Kirjanik viitas Sõnumilehes ilmunud artiklis liigsele Vene karu kartusele, mille juures näivat kodumaised „tõprad, sead, rebased ja teised elukad” süütute loomakestena. Viimaste abil viitas ta ilmselt siseohule, kuigi jättis selle täpsustamata. Kaplinski nõudis tipp-poliitikutelt teistsugust julgeolekulahendit, millesarnast olevat seni ainukesena pakkunud Andrei Hvostov.³⁹ Tõenäoliselt pidas ta silmas Hvostovi paar aastat varem ilmunud artikleid, milles viimane soovitas loobuda NATO-pürgimusest kui lootusetust projektist, valida neutraliteet ja keskenduda partisanisõja ettevalmistamisele.⁴⁰

1997. aasta suvist debatti jätkas omapärestest vaatenurgast Eesti Päevalehe toimetaja Ants Juske, esitades NATOga seotud hirme: „Kui Paldiskisse ja mujale tulevad NATO-baasid, peab arvestama amerikaniseerumisega hoopis suuremas mahus. Riigieelarvele lisandub koormus, mis võtab raha ära nii keele kui kultuuri harimiselt. Valik on rahva käes: relvastume hambuni või hoiame kultuuri, maaelu ja pensionäre.”⁴¹

³⁶ Allik, J. 1997. Millele ehitada üles Eesti riigikaitse. – Postimees, 19. juuli.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Tallo, I. 1997. Pehme jõud Eesti julgeoleku alusena. – Postimees, 16. august.

³⁹ Kaplinski, J. 1997. NATO – üldrahvalik loterii. – Sõnumileht, 15. juuli.

⁴⁰ Vt Hvostov, A. 1995. Kes võitleb, omab õigust eluks. – Eesti Päevaleht, 20. oktoober.

⁴¹ Juske, A. 1997. Kas relvad aitaksid. – Eesti Päevaleht, 31. juuli.

Skeptikutele vastas jõuliselt kolumnist Enn Soosaar, osatades nii neutraalsuse ihalejaid kui ka varasemat Balti „kaitseuniooni” ideed⁴². Soosaar nentis, et NATO-diskussioon kisub rappa, kuna kirjutajate lähe on erinev. Soosaar võttis kokku Alliku, Kaplinski jt põhisoovi – et teised riigid tagaksid meie välisjulgeoleku. Soosaargi kasutas oma arvamusalalduses allegooriat: „Allik väljendab seda orirahva sajandite pikkust hoiakut – tahaks küll mängida peremeest omal maal, kuid tõrgub võtmast peremehe kohustisi ja vastutust. Pastlad jalas ja kukrunöörid sõlmes, seisab eestlane nurmenõlval ja vahib, kuidas teised ta piirikupitsate taga askeldavad. Las jääda nii nagu ikka: mitte meie vaid nemad, mõisahärra oma äranägemise järgi ja kaugel keiser oma nekrutite toel hoolitsegu meie kodude turvalisuse eest.”⁴³ Vähem kujundlikult väljendas sarnaseid seisukohti endine kaitseminister, parajasti kaitseministeeriumi riigikaitse planeerimise büroo juhatajana töötanud Enn Tupp. Ta sidus NATO-skeptilised seisukohad puuduliku arusaamaga riiklustest ja SRÜga seotud julgeolekulahendiga: „Euroopa Liidule ja NATOle eesti välispoliitikas vastukaalu ei ole. Vastuargument oleks 1988–90 prevaleerinud IME mõtlemine, kuid sellega koos saab olla vaid SRÜ julgeolekusüsteem.”⁴⁴

Riigikogu Mõõdukate fraktsiooni liige Liia Hänni nägi NATO-vastases meelsuses ohtu. Hänni nentis, et neutraliteedi-idee on vananenud ja analoogiatele viidates unustatakse ära ajalooline taust, milles need on kujunenud, ning NATO suunast taganemine tähendaks juba saavutatu õigustamatut hülgamist. Ka sõnastas ta arusaama kollektiivkaitse olemusest ja Eesti eesmärgist: „Sõnum, mis meie püüdluses sisaldub, on lihtne: me otsime ühtekuuluvust ja ühist kaitset demokraatlike riikidega, kes on vabad agressiivsusest, suurriiklikest müütidest ja ambitsioonidest.”⁴⁵

Arutellu sekkus Reformierakonna esimees Siim Kallas, kes viitas ajaloolisele paralleelile 1940. aastaga. Kallas, kes astus (ise küll vastupidist kinnitades) Allikuga väitlusse, arvas, et Eestil peab olema kaitstesüsteem nii sise- kui välisvaenlase vastu. Ta nentis, et koostöö NATOga on aidanud suurendada ka Eesti kaitsevõimet, kuid see ei asenda oma pingutusi. Samuti möönab autor, et kuigi ühiskond on valdavalt aktsepteerinud ajateenistuse ideed, poleks ikkagi arukas mööda vaadata elukutselise sõjaväe eelistest. Siinjuures toob ta näiteks muistses vabadusvõitluses eestlaste malevate lüüasaamise orduvägede elukutselistelt väesalkadelt. Oma mõnevõrra

⁴² Soosaar, E. 1997. Parim lahendus on transatlantiline ühiskaitse. – Eesti Päevaleht, 6. august.

⁴³ Soosaar, E. 1997. Las keegi teine tagab meie julgeoleku. – Eesti Päevaleht, 12. september.

⁴⁴ Tupp, E. 1997. Rahvuskultuuri ruum ja selle kaitsmine. – Postimees, 5. august.

⁴⁵ Hänni, L. 1997. Alalhoidlikult julgeolekupoliitikast. – Postimees, 29. august.

vastuoluliste seisukohtadega artikli lõpetuseks ei välista ta enda erakonna seisukohtadele vastandudes ajateenistust, mööndes, et kõne alla võiks tulla kombinatsioon „elukutselistest löögiväeosadest ja väljaõpetatud reservüksustest, mille moodustavad ajateenistuse läbinud kodanikud.”⁴⁶

Teist liiki skeptikuid esindav julgeolekupoliitiline seisukoht kajastub Keskerakonna liidri Edgar Savisaare raamatus „Usun Eestisse”, mis ilmus 1999. aastal valimiste eel ja väljendab ka tema poliitilist maailmavaadet. Teose autor arvab, et NATO laienemine ida poole toimub siis, kui seda tegelikult enam vaja pole, sest siis oleks Venemaa näol tegemist juba läänega heades suhetes oleva stabiilse demokraatliku riigiga. Juhul kui Venemaa läheb ebademokraatlikku teed, ei võtaks lääneriikide juhid Savisaare meelest nagunii Balti riikide suhtes kohustusi. NATOga liitumist näeb Savisaar väga otseselt sõltuvana Venemaal toimuvast, osutades Venemaad ignoreerivale soovmõtlemisele. Samuti seab ta kahtluse alla vajaduse siduda riigikaitsekulutusi sisemajanduse kogutoodanguga ja näeb NATO-liikmesuses Eestile julgeolekuohtu. Savisaar möönab peatüki lõpus, et Eestil on siiski võimalik NATOga liitumiseks vajalik eeltöö 2005. aastaks ära teha, nimetades seejuures osalemist rahupartnerlusprogrammis ja NATO-liikmesuse tegevuskava koostamisel ning koostööd Euro-Atlandi Partnerlusnõukogus.⁴⁷ Viimane on tema eespool esitatud seisukohtadega selges vastuolus ega mõju seetõttu ka kuigi veenvalt.

Teist liiki NATO-skeptikute hulka võib lugeda ka ajakirjaniku, aktiivse riigikaitseteemadel kaasamõtteleja ja -ütteleja Andrei Hvostovi, kes leiab, et parema puudumisel peab leppima nn väikeste sammude doktriiniga⁴⁸. Linnalahingu puhul tähendaks see kogu jõu ja võimaluste rakendamist jao- ja rühmaülemate ning allüksuste väljaõpetamiseks lahingupaaridest kuni jagudeni. Hvostov toob oma arvamuse kaitsepoliitikast väga isiklikule tasandile: „Minu lahingülesanne oleks hoolitseda selle eest, et minu vastutuspiirkonnas ei sõidaks keegi naerdes tankidega ringi. Sama ülesanne oleks kõigil meestel, kes on minuga ühes meeskonnas. Kui me ei saa korda saata suuri asju (näiteks brigaadide moodustamine või tegutsemine NATO vägede koosseisus), siis see ei tähenda, et me peaksime loobuma väikeste tegude kordasaatmisest”. Hvostovi väidetest on adutav siiras kaitsetahe, kuid samas püüab ta üksikvõtteleja ja taktikatasandi kaudu sõnastada ka riigi kaitsepoliitika põhiküsimusi. Hvostov seab kahtluse alla NATOga liitumise

⁴⁶ **Kallas, S.** 1997. Ärgem alahinnakem iseseisvuse kindlustamist. – Eesti Päevaleht, 29. juuli.

⁴⁷ **Savisaar, E.** 1999. Usun Eestisse. Tallinn, lk 74–81.

⁴⁸ **Hvostov, A.** 1998. Eesti kaitsepoliitika valikutest lähitulevikus. – Sõdur, nr 6, lk 16.

nimel tehtava kodutöö mõttekuse, sest see ei pruugi tema hinnangul tagada NATOga liitumist. Hvostov leiab, et sõjalised argumendid räägivad liitumise vastu: Baltimaad pole oma geopoliitilise asukoha tõttu sõjaliselt kaitstavad ja läänemaailm tahab oma kodanikke säästa. Enam polevat ajad, kui USA merejalaväelasi võis läkitada Normandia rannikule saksa kuulipildujate ette. Artikli autor resümeerib, et nimetatud argumentide tõttu vaikitakse NATO-aruteludes mõned põhimõttelised seigad lihtsalt maha.⁴⁹

Hvostovi seisukohtade taust ja arutluskäik on Savisaare omast vägagi erinev ja mõjub siiramalt, lisaks on nende taga tõenäoliselt ka erinev motiiv. Samas on järeldus sarnane: üleskutse mitte pöörata tähelepanu rahvusvahelisele riigikaitsekoostööle kui perspektiivitule või poliitiliselt ohtlikule projektile.

Vahur Made eristab oma 1999. aasta märtsi artiklis NATOsse suhtumises kolme tüüpi analüütikuid. Esimesed – näiteks Jüri Luik, Toomas Hendrik Ilves ja Lennart Meri – kinnitavad, et NATO uks ei ole suletud ning kui vajalik kodutöö tehtud ja vastavad poliitilised sammud astunud, on võimalik saada kaitseühenduse liikmeks. Teised – siinkohal Made nimesid ei nimeta, aga neid leiduvat pea kõigi erakondade ridades – arvavad, et kuna Eestit polnud toleks ajaks NATOsse kutsutud, pole mõtet jätkata ega teha end teiste riikide naerualuseks. Kolmandaid nimetab ta Venemaa välispoliitiliste huvide esindajateks, kelle arvates tuleks loobuda NATO-ambitsioonidest, kuna see ei meeldi Venemaale, ja seetõttu tuleb rajada julgeolek neutraliteedile või kaudsele julgeolekule Euroopa Liidu kaudu.⁵⁰

6. Avalik arvamus ja erakondade riigikaitse seisukohad

Sotsioloog Andrus Saar vahendab 2. novembril 1998. aastal Postimehes ilmunud artiklis avaliku arvamust riigikaitseküsimustest. Artikli autor nendib, et julgeolekuküsimusi peetakse tähtsaks. Seejuures ei pea inimesed julgeolekuküsimuste all silmas mitte ainult sõjalist, vaid ka majanduslikku julgeolekut. Etteantud variantide seas loeti suurimaks ohuallikaks ebasabiilsust Venemaal (30% küsitletutest), 5% uuringus osalenutest pidas kõige ohtlikumaks Eesti kaitseväge nõrkust ning mittekuulumist kaitse- ja julgeolekuorganisatsioonidesse. Seejuures oli 65% siiski seisukohal, et julgeolek ei ole piisavalt hästi tagatud. 22% küsitletutest arvas, et eksisteerib reaalne oht, et mõni riik võiks Eestit rünnata, 30% pidas seda täiesti ebareaalseks.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ **Made, V.** 1999. Euroopa Liit ei asenda NATO-t. – Postimees, 17. märts.

Valdav enamus – 77% küsitletutest – oli veendunud, et riik pole oma jõududega võimeline ennast sõjalise kallaletungi puhul kaitsma, ja lahendust nähti julgeolekugarantiide otsimises. Võrdselt oluliseks peeti kahte vastuolulist garantiid: kas neutraliteeti, mittekuulumist sõjalistesse blokkidesse või siis üheaegset kuulumist NATOsse ja Euroopa Liitu.

Saare uuringust selgub, et suhtumises NATOsse oli toona võimalik välja tuua neli erinevat käsitusviisi:

- 1) NATO kui atraktiivne liit nii majanduslikult, poliitiliselt kui julgeoleku seisukohast;
- 2) neutraalsus kui parim kaitsedoktriin;
- 3) NATOga liitumine kui kohustuste lisandumine Eesti jaoks (relvastuse toomine Eesti territooriumile jms);
- 4) hirmu- ja ohtutunne, mida NATOga ühinemine võib kaasa tuua.⁵¹

Uuringutulemustest ilmneb ühelt poolt märkimisväärne toetus NATOga liitumisele, teisalt vähene usk iseseisvasse kaitsevõimesse. Samas võib neist järeldada, et NATO olemust ja toimimispõhimõtteid ei tuntud piisavalt. Kindlasti kajastus avalikus arvamuses ka teema käsitlemine meedias. 1990. aastatel ei uuritud avalikku arvamust riigikaitsest süstemaatiliselt, kuid regulaarsete uuringutega alustamise plaan sisaldus 1999. aastal kirjutatud esimeses Eesti NATO-liikmesuse saavutamise aastaprogrammis⁵².

Erakondade arutelude kese piirdus suuresti suhtumisega üldisesse sõjaväekohustusse. Ses suhtes eristus teistest selgelt Reformierakond, kes ei pooldanud ajateenistust. Reformierakonna peasekretär Heiki Kranich väljendas 1998. aasta aprillis Eesti Päevalehes oma erakonna seisukohti ja sidus ajateenistuse küsimuse isegi Reformierakonna eemalejäämisega valimiskoalitsiooni võimalikust laiendamisest. Reformierakonna täitmata sooviks oli ülikooli lõpetajate vabastamine ajateenistusest. Kranichi meelest on ajateenistus seotud vajadusega toota rohkelt kauriliha: nüüdisaegsed relvad nõudvat teadmisi, mida ajateenistuses pole võimalik omandada, ja noor haritlane kaotavat ajateenistuse jooksul töökoha. Kranich võrdleb ajateenistust iganditega, nagu vibu ja kiviheitemasin. Järkjärguline ajateenistusest loobumine pidanuks alguse saama just ülikooli lõpetajatest, kellest mujal on rohkem kasu.⁵³ Kranichi artiklile reageeris Riigikogu riigikaitsekomisjoni nõunik Andres Mihkels, kes osatas oma artiklis, et palgaarmee pooldajad võiksid hüüdlausete asemel esitada konkreetseid arvamusi.

⁵¹ Saar, A. 1998. Eesti julgeoleku tagatised. – Postimees, 2. november.

⁵² Estonian Annual National Programme. 1999. Tallinn, lk 16.

⁵³ Kranich, H. 1998. Sundajateenistuse aeg on ümber. – Eesti Päevaleht, 16. aprill.

Samas ei toesta ka Mihkels oma vastuväiteid analüüsi ega arvandmetega: „Eesti rahvaarvu (mobilisatsiooniresursid!) ja majanduslike võimaluste juures piisaks meie palgaarmeed ehk auvahtkondade ja paraadide jaoks, mitte aga riigi sõjaliseks kaitsmiseks.”⁵⁴

Nagu ka varasemates sarnastes mõttevahetustes, puudus viimasteski faktidele tuginev, erinevate armeemudelite võimalike heade ja halbade külgede analüüs. Samuti puudusid selgitused näiteks selle kohta, milliseid komplekteerimisviise kasutati teistes riikides, milline on nende mõju ühiskonnale jne. Jätkati lihtsakoelist, loosunglikku vastandumist ja mõistelise segaduse külvamist. Palgaarmeed mõisteti pigem üldnimetajana ja selle all peeti silmas täiselukutselist armeed.

President Lennart Meri saatis 1998. aasta lõpus kõigile Riigikogus esindatud erakondadele kirja. Selles kutsus Meri erakondi üles sõlmima riigikaitsekokkulepet⁵⁵, et viia riigikaitsekulutused järk-järgult 2%ni sise-majanduse kogutoodangust. Enamik erakondi oli oma vastuses presidendile põhimõtteliselt nõus 2002. aastaks riigikaitsekulutusi sel määral suurendama.⁵⁶ 1. detsembril 1998. aastal, kuulutades oma telesinimises välja Riigikogu valimisi, soovitas president valijatelt nõuda kandidaatidelt eelkõige küpsust välis- ja kaitsepoliitikas.⁵⁷

Suuremate erakondade valmiseselsetes seisukohtades domineeris poolehoid kohustuslikule asjateenistusele. Erandiks oli jätkuvalt Reformierakond, kes rõhutas oma toetust elukutselisele kaitsevæele⁵⁸. Võrreldes varasemate parlamendivalimistega olid riigikaitseküsimused sedavõrd aktuaalsed, et kaitsekulutused tõusid president Lennart Meri eestvõttel esiplaanile, ja selles osas päris ka ajakirjandus poliitiliste jõudude seisukohti. Isamaaliit, Mõõdukad (ja Rahvaerakond, kellega moodustati ühine valimisliit) ning Reformierakond kinnitasid oma toetust kaitsekulutuste suurendamisele ja järkjärgulist viimist 2%ni sisemajanduse kogutoodangust. Koonderakond sõnastas oma põhimõtteliselt pooldava seisukoha mõnevõrra ettevaatlikumalt. Keskerakond ühelt poolt nentis erakonna esimehe suu läbi, et kahtlemata jõuavad kaitsekulutused varem või hiljem selle tasemeni, aga teisalt mõõnis, et sisejulgeolek ja turvalisus on tähtsamad. Riigikogu ametiaja jooksul ei

⁵⁴ **Mihkels, A.** 1998. Palgaarmee aeg ei paista. – Eesti Päevaleht, 22. aprill.

⁵⁵ Ka 1994. aastal oli tehtud algust parlamendis kinnitatava riigikaitselepinguga, mis pidi ühendama poliitilisi jõude ning andma esmaoluliste valdkondade, kaitsestruktuuride arengu ja kaitsekulutuste tarvis põhisuunised. Vt **Lill** 2009.

⁵⁶ **Meri, L.** 2001. Riigimured. Koostaja Toomas Kiho. Tallinn, lk 585–586. [Edaspidi **Meri, L.** 2001]

⁵⁷ **Talving, H.** 1998. President Meri: valijal algab mõtlemise aeg. – Postimees, 2. detsember.

⁵⁸ Arvamusküsitlust vt **Äripäev** 1999, 9. veebruar.

näinud Keskerakond siiski võimalust 2%ni jõudmiseks. Eesti Maarahva Erakond jäi ebamääraseks: viidati maailmamajanduse hetkeseisule, vajadusele säilitada madalat maksukoormust, Eesti majanduse arenguhvidele, samuti vajadusele rahastada senisest rohkem sotsiaalvaldkondi. Niisiis peeti otstarbekaks riigieelarvevahendite eraldamist kõigile olulistele valdkondadele, kuid ei nähtud, et kaitsekulutuste määr saaks olla teiste arvelt suurem.⁵⁹

Erakondade valimiseelseid seisukohti hindas ajakirjanik Andrei Hvostov, kes liigitas erakonnad riigikaitseliste seisukohtade järgi kolme rühma: „vaikijad”, „linnukese kirjapanijad” ja „siirad jutupaunikud”⁶⁰. Esimesse tüüpi arvab ta Keskerakonna, kelle vaikimise põhjust näeb selles, et tolle erakonna valmiskampania põhineb rahva soovidel, aga riigikaitse nende hulka ei kuulu. Linnukese kirjapanijate hulka liigitab Hvostov Eesti Maarahva Erakonna, Isamaaliidu, Reformierakonna ja Koonderakonna, kes kõik püüavad erineval viisil täita kohustuslikku punkti, öeldes midagi riigikaitse kohta. Kolmanda liigi moodustavad tema meelest Mõõdukad ja Rahvaerakond, kes loetlevad oma ühises valimisplatvormis kümme tarvilikku tegevust riigikaitse vallas ja üheteistkümnendana riigikaitse arengukava koostamise – millest oleks pidanud tulenema ülejäänud punktid. Hvostov resümeerib, et valimistele minnakse ikka vastu ilma kaitsekontseptsioonita, sest 1996. aasta põhisuunad on pelgalt riigikaitsele viigileheks.⁶¹

Kaitsekontseptsiooni või muu sarnase dokumendi loomise idee võib leida Mõõdukate ja Rahvaerakonna ühisseisukohtadest: „/.../ koostöös teadlaste, üldsuse ja kaitsejõududega koostame XXI sajandi nõuetele vastava Eesti riigikaitse arengukava”⁶². Isamaaliidu programmis sisaldus idee, et riigikaitse arengukava ja selle jaoks vajalik finantseerimine tuleb kinnitada pikemaks perioodiks riigikaitselepinguga, mis peaks sündima Riigikogus esindatud poliitiliste jõudude kokkuleppena.⁶³

Suuremad ja mõjukamad poliitilised jõud toetasid Eesti ühinemispürgimust NATOga. Keskerakond oli oma sõnastuses küll ettevaatlikult ebamäärane ega maininud NATOt otsesõnu. Venekeelsele valijaskonnale tuginuvad erakonnad olid NATOga liitumise vastu. Nii nägi Eestimaa Ühendatud

⁵⁹ *Ibid.*; arvamusküsitlust vt **Eesti Päevavaleht** 1999, 15. veebruar.

⁶⁰ **Hvostov, A.** 1999. Eesti erakonnad ja riigikaitse. – *Eesti Päevaleht*, 6. veebruar.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² **Erakonna Mõõdukad ja Rahvaerakonna ühisseisukohad Riigikogu valimisteks.** 1999. – Postimees, 28. jaanuar.

⁶³ **Isamaaliidu programm.** 1998. Tallinn, lk 36.

Rahvapartei NATOga liitumises ohtu Eesti julgeolekule, kuna nii tekiks NATO-Venemaa vastasseis⁶⁴.

Samas ei tundnud erakonnad riigikaitseküsimuste vastu ka põhjalikumat huvi ega esitanud läbimõeldud ja põhimõttelisi seisukohti. Programmilistes seisukohtades oli riigikaitse kajastatud napilt. Pea ainuke eristuv seisukoht oli suhtumine kohustuslikku ajateenistusse, aga siingi puudus analüüs ja taustainfo esitamine oli napp või puudus sootuks. Erakondade seisukohad mõjutasid tõenäoliselt väikest osa valijaskonnast, kuna oli piisavalt palju muid kiiret lahendamist vajavaid probleeme, näiteks majandus-, haridus- ja sotsiaalpoliitikas. Näiteks politoloog Rein Toomla analüüsis oma 1999. aastal ilmunud raamatus „Eesti erakonnad” parteisid tutvustades nende seisukohti viies olulisemas aspektis, mille hulka ta ei lugenud riigikaitsepoliitikat⁶⁵. Avalikku ja erakondlikku arutelu piiras ka vähene erialaste riigikaitseteadmiste olemasolu väljaspool riigikaitsega tegelevaid ametkondi.

7. Aasta 1999: riigikaitse koalitsiooni raskuspunktina ja riigikaitsekulutuste fikseerimine

President Lennart Meri pööras Eesti Vabariigi 81. aastapäevakõnes suurt tähelepanu NATO-ga ühinemisele, nimetades seda ajalooliseks võimaluseks Eesti sidumisel lääne demokraatlike suurriikidega. Kaks nädalat enne Riigikogu valimisi kutsus president „Eesti rahvast jõuliselt ilmutama oma taht Eesti astumiseks NATOsse”.⁶⁶

1999. aasta märtsis valitsuse moodustanud Reformierakonna, Isamaaliidu ja Mõõdukate koalitsioonileppe riigikaitsepeatükk „Kaitstud Eesti” käsitles riigikaitset põhjalikult. Kinnitati, et Eesti riigikaitse põhineb territoriaalkaitse mudelil. Julgeolekupoliitika arengusuunana nimetati integratsiooni rahvusvahelistesse transatlantilistesse ning Euroopa julgeoleku-, kaitse- ja majandusorganisatsioonidesse. Samuti väljendati soovi tihedaks julgeoleku- ja kaitsekoostööks Balti riikide ja Põhjamaadega. Eesmärgiks seati Riigikogus esindatud poliitiliste jõudude vahel pikaajalise riigikaitselepingu sõlmimine, mille põhisisu pidi olema riigikaitsekulutuste järkjärguline suurendamine 2%ni sisemajanduse kogutoodangust. Lepe nägi ette järgmiste dokumentide koostamist: riigikaitse arengukava, ohuanalüüs ja vastav julgeolekustrateegia, sellest tulenev kaitsestrateegia ning viimase põhjal omakorda

⁶⁴ **Kaldre, P.** 1999. Parteide välispoliitilised seisukohad jäävad hämaraks. – Postimees, 16. veebruar.

⁶⁵ **Toomla, R.** 1999. Eesti erakonnad. Tallinn, lk 297.

⁶⁶ **Meri** 2001, lk 585.

NATOle esitatav Eesti kaitsevõime arenguplaan. Rõhutati vahe-eesmärke, mis tuli kaitsevõime suurendamiseks saavutada: kaitseväelaste haridustaseme parandamine, tähelepanu pööramine kaitseväelaste sotsiaalsetele garantiidele ja elutingimustele, reservväelaste õppekogunemiste süsteemi korrastamine, kaitseväe infrastruktuuri ja kaitseliidu arendamine, kodumaise kaitsetööstuse toetamine, relvastuse moderniseerimine, kaitsejõudude ülesehituse ja juhtimise ühildamine NATO standarditega, kutseliste sõjaväelaste osatähtsuse suurendamine, ajateenistuse kestuse lühendamine, elanikkonna riigikaitse-ettevalmistuse toetamine, kaitsejõudude maine parandamine, üliõpilaste kaitsevärke kaasamise motiveerimine, tsiviilkontrolli tõhustamine ja vabadusvõitluse ajaloo väärtustamine.⁶⁷ Tegemist oli niisiis varasematest sama teemat käsitlevatest dokumentidest – koalitsioonilepetest, valitsuste tegevusprogrammidest jms – sisukaima ja põhjalikemaga.

Valitsus võttis riigikaitse ja NATOsse saamise oma selgeks prioriteediks. Peaminister Mart Laar nägi NATOsse saamises tootlust muuta 1939.–1940. aasta sündmuste kordumine võimatuks ja lubas NATOsse kutse saamise puhul koguni oma habeme maha ajada. Laar on eesmärki tagantjärei müstifitseerinud: „Mäletan hästi ühte nõupidamist Jüri Luige, Siim Kallase ja Toomas Hendrik Ilvesega, kus kõik neljakesi vandusime, et 1939.-1940. aasta ei tohi kunagi korduda.”⁶⁸ Laari sõnutsi oli lubadus viia kaitsekulutused 2%le NATO jaoks nagu „lakmuspaber, mille järgi nähti, kas riik võtab asja tõsiselt või mitte”.⁶⁹

Riigisiselt vajab kaitsekulutuste suurendamine ja sidumine sise-majanduse kogutoodanguga selgitamist. Eestkõnelejaks oli kaitseminister Jüri Luik, kes selgitas, et NATO Euroopa-liitlaste kaitsekulutuste tase on keskmiselt 2,2% rahvuslikust kogutoodangust. Kaitsekulutuste suurus näitab, kas riik kulutab rahvusvaheliselt aktsepteeritud ja võrreldava protsendi oma tuludest riigikaitsele. Jüri Luik: „Või ütleme teisiti: meile appi tulekuks peavad NATO liikmesriigid suutma oma kodanikele seletada, et me ise oleme kõik endast oleneva teinud, et ennast kaitsta.”⁷⁰

Kuigi riigikaitsekulutuste suurendamisele kõlas ka vastuhääli, ei tehtud väidetavalt tõsiseid katseid selle eesmärgi vääramiseks. Isegi

⁶⁷ **Eesti Reformierakonna, Isamaaliidu ja Mõõdukate koalitsioonilepe 1999.** <<http://www.valitsus.ee/et/valitsus/valitsuste-loetelu/41-mart-laar/eesti-reformierakonna-isamaaliidu-ja-moodukate-koalitsioonilepe-1999>>, (29.04.2012).

⁶⁸ **Liik, Kadri; Ideon, Argo** 2002. Eesti tormiline teekond: Moskva vangikongist NATO vihmavarju alla. – Postimees, 19. november. [Edaspidi **Liik, Ideon 2002**]

⁶⁹ **Peaministrid.** 2007. Eesti Vabariigi poliitiline lähiajalugu. Toimetaja Ene Sepp. Tallinn, lk 95.

⁷⁰ **Luik, J.** 1999. Selge sõnum Tallinnast ja Washingtonist. – Eesti Päevaleht, 23. juuli.

opositsioonipoliitikud olevat eravestlustes öelnud, et nad küll toetavad kaitsekulutuste suurendamist, kuid ei saa seda avalikult välja näidata, kuna paneksid sellega oma opositsionääristaatuse kahtluse alla⁷¹.

Tegelikkuses lükkus võetud eesmärk siiski aasta-aastalt edasi ja tollal fikseeritud kaitsekulutuste suhet on sisemajanduse koguprodukti arvutamismetoodika tõttu tagantjärele korrigeeritud. Siiski tähendas 1999. aastal kinnitatud 2000. aasta riigieelarve riigikaitse rahastamisel märkimisväärtset läbimurret. Juhul kui poleks olnud võrdlusmomenti NATO riikidega ja vastavaid arutelusid, poleks suurendamise kokkulepet tõenäoliselt saavutatud. Riigikaitseküsimusi analüüsinud Leo Kunnas on nentunud, et „/.../ riigikaitse rahastamise oluline tõus ei toimunud mitte niivõrd sisemise vajaduse sunnil kui meie liitlaste mõju tulemusel”⁷². Sellega võiks olla nõus, mõõndusega, et kuna riigikaitse oleks tulnud üles ehitada niikuinii, selgitati sisemist vajadust liitumispuudluse kui retoorilis-poliitilise argumendi kaudu.

8. NATO-liikmesuse saavutamise aastaprogramm kui sõiduplaan NATOsse

Põhja-Atlandi Lepingu sõlmimise ja organisatsiooni 50. aastapäevale pühendatud Washingtoni tippkohtumisel, mis toimus 23.–25. aprillil 1999. aastal, võeti vastu kommünikee, kus sõnastati ka liitumisjuhend NATO kandidaat-riikidele. Juhend kandis pealkirja „Membership Action Plan” (NATOga liitumise tegevusplaan), mille kohta on eesti keeleski kasutatud peamiselt lühendit MAP. Washingtoni tippkohtumisel osalesid esimest korda samal aastal ametlikult NATO liikmeks saanud Tšehhi, Poola ja Ungari. Selline võimalus – saada tippkohtumiselt lisaks kinnitusele, et laienemine jätkub, ka konkreetne juhend – vastas igati Eesti ootustele. Kuigi tajuti, et liitumine jääb suuresti poliitiliseks küsimuseks, oli see tegevuskavaga viidud väga praktilisele, tõisele tasandile⁷³. Liikmesuse tegevuskava kohta on hiljem kasutatud ka kujundlikku nimetust „NATOga liitumise sõiduplaan”⁷⁴.

Liikmesuse saavutamise tegevusplaani olulisuse sõnastas ajakirjanduses Eesti NATO-esinduse poliitikanõunik Erik Marme, kes võrdles NATOt demokraatlike riikide poliitilise ja sõjalise klubina, kuhu sissesaamiseks ei

⁷¹ Vt **Liik, Ideon** 2002.

⁷² **Kunnas, L.** 2008. Takerdunud rünnak. – Eesti Ekspress, 7. veebruar.

⁷³ **Marme, E.** 1999. Kas MAP viib NATOsse? – Postimees, 27. september. [Edaspidi *Marme 1999*]

⁷⁴ Vt **Kolga, M.** 2002. Sõiduplaan NATOsse kehtib minuti täpsusega. – Postimees, 20. september.

piisa oma murede ülestunnistamisest. Klubisse võetakse ainult neid, kes kohanevad alliansi eesmärkide, põhimõtete ja kriteeriumidega: „Ja kuigi riigipead tõdesid Washingtonis, et MAPi ei saa käsitleda kui liikmeks saamise kriteeriumide nimekirja, on need kriteeriumid praktiliseks manifestatsiooniks laienemise jätkumisele ning NATOsse saamise tehnilisteks tingimusteks. Ehk teisisõnu, kui riik ei suuda MAPis võetud kohustusi täita, pole loota ka positiivset poliitilist otsust. Kokkuvõtteks võib ütelda, et Eesti MAP avab uue lehekülje nii Eesti ja NATO suhetes kui ka Eesti julgeolekupoliitikas ja riigikaitstes.”⁷⁵

Viis kuud peale Washingtoni tippkohtumist, 21. septembril 1999. aastal, kiitis valitsus heaks Eesti NATO-liikmesuse saavutamise aastaprogrammi (*Annual National Programme*, ANP), mis tuli esitada NATOle⁷⁶. Dokument tulenes otseselt Washingtonis vastu võetud liikmesuse saavutamise tegevusplaanist. Aastaprogramm koostati inglise keeles ja koosnes viiest peatükist. Esimene käsitles poliitilisi ja majanduslikke küsimusi ning selle eesmärgiks oli kinnitada Eesti lugupidamist demokraatlikest põhimõtetest ja alliansi ühistest väärtustest. Peatükk andis ülevaate Eesti välis- ja julgeolekupoliitikast, demokraatlikust arengust, õigusriigi põhimõtetest ja inimõigustest kinnipidamisest, mitte-estlaste integratsioonist, tsiviilkontrollist, majandusarengust ja -poliitikast ning keskkonnakaitsest. Teine peatükk – mahukaim – käsitles otsesemalt riigikaitse sõjalisi aspekte. Kolmandas peatükis vaadeldi ressursse: kaitse-eelarvet ja sellega seotud plaane. Lubati suurendada kaitsekulutusi, mis pidid moodustama 2000. aastaks 1,6% sisemajanduse kogutoodangust, 2001. aastaks 1,8% ja jõudma 2002. aastal 2%ni. Samuti kinnitati vajadust kindlustada poliitiliste juhiste, plaanitud tegevuste ja vajaminevate ressursside kooskõla. Neljas peatükk keskendus julgeolekule: informatsiooni-, personali-, elektroonilise ja tööstusjulgeoleku tähenduses. Viies peatükk rääkis õigusküsimustest. Tutvustati riigisisest otsustusprotsessi ja seadusemuudatusi, mis olid vajalikud alliansiga ühinemiseks. Uue rahuaja riigikaitse seaduse vastuvõtmist nähti ette 2000. aastal.

Otseselt sõjalistele küsimustele pühendatud teine peatükk esitas ligi 30 leheküljel ülevaate olukorrast ja sõjaliste võimete arendamise eesmärgid, mis olid vajalikud NATOga liitumiseks. Taas kinnitati Eesti riigikaitsepoliitika kahte varem sõnastatud peaeesmärki: ühelt poolt iseseisva kaitsevõime suurendamine elutähtsate rahvuslike huvide kaitseks ja teisalt kaitsejõudude arendamine, et kindlustada nende koostöö NATO ja WEU liikmesriikidega,

⁷⁵ Marme 1999.

⁷⁶ Väljavõte Vabariigi Valitsuse 21. septembri 1999. aasta istungi protokollist. <<http://trip.rk.ee>>, (12.03.2008).

samuti osalemine rahvusvahelistel operatsioonidel. Eesti kaitsepoliitika põhimõtetenäetena nimetati heidutust, territooriumi kaitset, julgeoleku ja stabiilsuse kindlustamist regioonis, koostööd ja integratsiooni Euroopa ning üleatlandiliste institutsioonidega kooskõlas NATO strateegilise kontseptsiooniga (*Alliance Strategic Concept*). Märgitati, et Eesti kaitsestruktuurid peaksid olema võimelised võitlema ka terrorismiga.

Dokumendi sõjalise osa moodustas tegevusplaan aastateks 2000–2005. Kaitsejõudude sõjaaegne koosseis pidi järgmisel viiel aastal suurenema 25 000–30 000 inimeseni, mis sisaldanuks nii eksisteerivat rahuaegset personali kui mobiliseeritavat reservi. Kaitsejõudude esmase eesmärgina sel perioodil nimetati sõjaaja üksuste ettevalmistamist ja kolme kergejalaväebrigaadi formeerimist. Mereväe puhul pöörati tähelepanu miinitõrjele ja õhuväe puhul õhuruumi kontrollile. Ajateenijate arv aastas pidi jääma alla 3000 mehe. Rõhutati vajadust ühildada kaitseplaneerimine ja riigieelarve koostamine, mille all peeti silmas eesmärki saavutada kaitse-eelarveks 2% sisemajanduse kogutoodangust. Nenditi, et Eesti kaitsejõudude juhtimis- ja sidesüsteeme tuleb jätkuvalt arendada ning need peavad olema ühilduvad ja võrreldavad NATO omadega. Otseselt nimetati kaitsejõudude peastaabi ümberkorraldamist. Logistika poole pealt nähti ette NATOga koostöövõimeliste sõjavarustuse hankeprotseduuride ja ladustamissüsteemide (sealhulgas mobilisatsioonivarude) ning vastavate arengukavade loomist.

Sõjaväeline väljaõpe ja haridus taheti kontsentreerida Eestisse ja standardida. Ajateenijate väljaõppe puhul rõhutati vajadust spetsialiseeruda ning reservväelasi taheti välja õpetada üksustena: alates 2000. aastast kaks pataljoni aastas. Kava nägi ette ka mobilisatsiooni- ja valmisolekusüsteemi, operatiivplaanide ja -protseduuride ümberorganiseerimist ning armee kiirreageerimisvõime arendamist. Hangetest pidid olema lähitulevikus olulisimad side- ja õhuseiresüsteemid, õhukaitsevarustus ning tanki- ja miinitõrjevahendid. Infrastruktuuri puhul sooviti parandada kasarmute, ladude, samuti laskeväljade ja teiste väljaõppealade kvaliteeti. Ülalpidamiskulude kokkuhoiu eesmärgil pidi vähendatama üksuste paiknemiskohti.⁷⁷

Kõigi eesmärkide puhul esitati ANPs asjakohased lahtiseletused konkreetsete tegevusplaanidega. Oluline on siinjuures, et riigikaitset mõisteti ja vaadeldi palju laiemas tähenduses kui pelgalt sõjalise riigikaitseks. Rõhutati arusaama, et NATO-liitlased ei väärtusta pelgalt sõjalist suutlikkust, vaid ka demokraatiat, õigusriigi põhimõtteid järgivat seadusandlust ja teisi ühiskonna

⁷⁷ Estonian Annual National Programme. 1999. Tallinn.

arengut laiemalt puudutavaid aspekte⁷⁸. Kaitsejõudude areng sai kõnealuse dokumendiga selge suuna ja märkimisväärse arenguimpulsi.

Samas polnud olukord dokumendis esitatu elluviimist juhtinud kaitseministeeriumi asekancleri Margus Kolga hinnangul sugugi probleemitu. Nimelt tahtis allianss näha plaane kindlaksmääratud ajal, ja kuna Eesti soovis väga n-õ paakil uksest sisse pugeda, koostati ja esitati plaane kindlateks tähtaegadeks. Lisaks planeerimisele oli vaja plaanide elluviimisest loomulikult ka aru anda, aga esimese aasta kogemused näitasid Kolga sõnuti, et „kaitseüsteemi jaoks oli NATO planeerimisprotsess midagi väga abstraktset, kõrgelennulist, mida (hoolimata sellest, et võetakse kohustusi) eriti täitma ei pea. Kuigi NATOle esitatavad plaandokumendid allkirjastati nii ministri kui ka kaitseväge juhataja poolt, ei jõudnud nende sisu liigagi tihti kaitseväge plaandokumentidesse ja, mis veelgi problemaatilisem, vägi ise tegeles hoopis teiste asjadega.”⁷⁹

Eesti NATO-liikmesuse aastaprogrammist ja vastavatest tegevustest (nn MAP-ANP-protsessist) tulenenud suurim põhimõtteline muutus kaitsejõudude arendamisel oli, et seoses planeeritava NATOsse astumisega loobuti iseseisva, ulatuslikku kallaletungi tõrjuva kaitsevõime arendamisest.⁸⁰ MAP-ANP-protsessi otsene tagajärg oli ka järkjärguline taandumine varasemast plaanist: 60 000-mehelise armee⁸¹ (mõnedel andmetel isegi 86 000-mehelise armee⁸²) loomisest. Sõjaaja koosseis kahanes pidevalt ja aasta-aastalt.

Liikmesuse tegevusprogrammile kui riigikaitse arengut suunavale dokumendile on – nagu ka varasematele sarnastele algatustele – ette heidetud liigset ambitsioonikust ja ebarealistlikku ressursiplaanimist. Kuid kahtlemata oli tegemist märkimisväärse arenguga tegelikkust enam arvestavate kaitseplaanide loomisel. ANPst sai hea kaitseplaneerimise instrument. Dokumendile andis praktilise väärtuse just konkreetsete ja mõõdetavate ning tähtaegadega eesmärkide seadmine. Enne ANPd polnud riigikaitse arendamiseks ühte, n-õ suurt plaani. Kõnealuse dokumendiga oli suuresti

⁷⁸ Sakkov, S. 2003. NATO Membership as an instrument of reform. – Defense Reform in Baltic States: 12 Years of Experience. Compilation of presentations, made at the first regional meeting of the Foundation of the Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Hosted by the Ministry of Defence of the Republic of Latvia, held on 17–18 June 2003 in Riga, Latvia, p. 34.

⁷⁹ Kolga, M. 2006a. Mis siis ikkagi kaitseväes toimub? – Eesti Päevaleht, 7. november.

⁸⁰ Reiman, S. 2003. Eesti Kaitsejõud ja NATO. Ettekanne riigikaitsepäeval, 7. novembril. <http://www.eahi.ee/vana/foorum_failid/52_doc5.doc>, (20.02.2012).

⁸¹ Kolga, M. 2006b. New Challenges to the Estonian defence system after accession to the Alliance. – Global and Regional Security Challenges: A Baltic Outlook. Edited by Heli Tiirmaa-Klaar, Tiago Marques. Tallinn: Tallinn University Press, p. 47.

⁸² Reiman 2003.

täidetud ka ülesanne koostada riigikaitse üldkava, mida nägi ette 1996. aastal koostatud „Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad”. NATO oli ANP-MAP-protsessi kaudu plaanide koostamisel ja riigikaitse arendamisel omamoodi sunnimehhanismiks. NATOga liitumise tegevusprogrammi elluviimiseks moodustas valitsus 12. augustil 1999. aastal komisjoni, mis kandis nime „Vabariigi Valitsuse Ministrite Komisjon Eesti NATOga liitumise küsimuste läbitöötamiseks”. Komisjoni juhtis peaminister Mart Laar, kes pidi andma hinnangu ka ametkondadevahelisele komisjonile „Eesti NATO-ga liitumiseks vajalike abinõude rakendamiseks ja Eesti-NATO vahelise koostöö edasiarendamiseks”⁸³.

Erinevad algatused mitmesuguste riigikaitse arenguplaanide koostamisel olid seni sumbunud süsteemisestesse vaidlustesse ja eelarved olid suuresti valminud vaid arvudes, enne asjakohaseid plaane. Siitpeale oli olukord teistsugune: Margus Kolga sõnutsi „NATO-ga sellised mööndused, et küll homseks ikka teeme, enam võimalikud polnud. Liikmelisuse tegevusplaan pidi septembri lõpus NATO-s olema ja asi ants”⁸⁴. Michael H. Clemmesen on oma hinnangus veelgi kriitilisem. Tema meelest ei tehtud hoolimata tegevuskavast eestlaste endi initsiatiivil suurt midagi – väljastpoolt tulnud surve hoidis tempot. Clemmeseni arvates puudus kuni liitumise tegevuskavani vähimgi tõhus riigikaitse süsteem ja selle ajani „/.../ seisnes kaitseväe arendamine lakkamatus vaidluses, kuidas midagi teha, aga tulemuste endani ei jõutud”⁸⁵.

Kuigi võrreldes 1996. aasta „Riigi kaitsepoliitika põhisuundadega” oli sedapuhku tegemist madalamal tasemel, st valitsuse heakskiidetud dokumendiga, omas ANP tegelikult suuremat tähtsust ja mõju riigikaitse ning kitsamalt kaitsejõudude arengule. Lisaks poliitiliste põhimõtete sõnastamisele oli selles dokumendis enam konkreetset. 1996. aasta „Riigi kaitsepoliitika põhisuundades” kui poliitilises avalduses sõnastati riigikaitse arendamise kaks omavahel seotud ja teineteist täiendavat põhimõtet: iseseisva kaitsevõime arendamine ja rahvusvaheline kaitsekoostöö. Kui selline sõnastus jättis siiski erinevaid tähendusvarjundeid lubava tõlgendamise võimaluse, siis ANP nägi Eesti kaitseväe arengut selgelt kollektiivkaitse ja NATOga lõimumise kontekstis ning sidus riigikaitse teiste eluvaldkondade ja riikluse arenguga.

⁸³ Vabariigi Valitsuse korraldus „Ministrite komisjoni moodustamine Eesti NATOga liitumise küsimuste läbitöötamiseks”. – Riigi Teataja I, 1999, 121, 1655.

⁸⁴ **Kolga, M.** 2004. Vaidlused võtsid liiga palju energiat. – Eesti Päevalehe lisaleht Riigi Kaitse, nr 2, aprill.

⁸⁵ **Tarand, K.** 2004. Clemmesen: sõduriaines on Eestil hea, aga tulemust napib. – Eesti Päevalehe lisaleht Riigi Kaitse, nr 2, aprill.

9. Kokkuvõtteks

Eesti riigikaitsepoliitika sõnastamisel raamistasid aastaid 1996–1999 ametliku kontseptsiooni loomine, elluviimise algus ning sidumine erinevate eluvaldkondadega NATO-liikmesuse saavutamise aastaprogrammis. „Riigi kaitsepoliitika põhisuunad” ja ANP olid küll erinevas formaadis ja erinevatel ajenditel sündinud dokumendid, kuid nende eesmärk oli sama: sõnastada Eesti riigikaitsepoliitika põhimõtted. 1997. aastal elavnes avalik arutelu, mille üheks peajooneks oli ühelt poolt NATOga ühinemise ja iseseisva riigikaitse ülesehitamise pooldajate ja sellesse uskujate ning teisalt selles kahtlejate debatt. Seeläbi said riigikaitseküsimused avaliku tähelepanu osaliseks. 1999. aasta kevadel moodustatud valitsus seadis riigikaitse oma tegevuses väga olulisele kohale ja võttis eesmärgiks kaitsekulutuste suurendamise, seostades need sisemajanduse kogutoodanguga.

Riigikaitse tähtsustumisel ja vastava arutelu hoogustumisel oli oluline roll ka president Lennart Meri isikul. 1999. aastal alguse saanud MAP-ANP-protsess viis riigikaitse planeerimise uuele tasandile ja sundis kaitseplaneerimisel arvestama üha enam reaalsete ressursidega. Loobuti pelgalt esmase iseseisva kaitsevõime väljaarendamisest ning relvajõudude arendamist nähti NATO kollektiivkaitse osana. Ilmselt poleks ilma rahvusvahelise koostöö ja NATO suunamiseta suudetud eesmärgi realistlikult sõnastada. Koostöö NATOga ja sellele tuginenud arutelud toetasid ka kaitsekulutuste suurendamise taotlust.

Erakondadevahelist sisukat riigikaitsepoliitilist debatti käsitletud perioodil siiski peaaegu polnud või oli see napp ning sisaldas vähe fakte ja analüüsi. Seisukohad erinesid peamiselt suhtumises kohustuslikku ajateenistusse ja kutselise sõjaväe vajadusse. Kuigi 1996. aastal sõnastatud „Riigi kaitsepoliitika põhisuunad” nägid riigikaitse arendamisel ette kahte võrdselt olulist teed, jäi 1999. aastani ikkagi õhku küsimus, kummale suunata põhiline jõupingutus. Läbiv teema oli ka relvajõudude plaanitud sõjaaegse koosseisu vähendamine, lähtudes olemasolevatest vahenditest.

1999. aasta oli riigikaitse ja julgeoleku jaoks oluliseks rajajooneks. Kaitsepoliitikas loodi eeldused uueks kvaliteediks ning liiguti lähemale reaalsele julgeolekugarantiile. Eesti riigikaitsestruktuurid said selgema arengusuuna. 1999. aastal tehti läbimurre kollektiivkaitse põhimõttest lähtuva riigikaitse ülesehitamisel. Eesti riigikaitseüsteem ja kaitsevägi said esimest korda konkreetseid suuniseid ja mõõdikuid sisaldava arengukava ning plaanides püüti senisest enam arvestada tegelikke võimalusi. Riigikaitse ülesehitamise eesmärgid täpsustusid ning neid hakati senisest selgemini seostama riikluse kui sellise üldarengu ja teiste eluvaldkondadega.

Allikad

- Eesti Reformierakonna, Isamaaliidu ja Mõõdukate koalitsioonilepe.** 1999. <<http://www.valitsus.ee/et/valitsus/valitsuste-loetelu/41-mart-laar/eesti-reformi-erakonna-isamaaliidu-ja-moodukate-koalitsioonilepe-1999>>, (29.04.2012).
- Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad.** – Riigi Teataja I, 1996, 33, 684.
- Estonian Annual National Programme.** 1999. Tallinn.
- Isamaaliidu programm.** 1998. Tallinn.
- Koonderakonna ja Maarahva ning Perede ja Pensionäride Ühenduse ning Reformierakonna koalitsioonileping.** 1995. <http://www.valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/ajalugu/valitsuste-loetelu/Valitsuse_programm_1995-97_Vahi.pdf>, (01.05.2012).
- Politiika asekanstleri haldusala tööplaan aastaks 1997.** – Kaitseministeeriumi arhiivi arhivaalide loetelu, tähised 1–18. Osakondade tööplaanid ja aruanded.
- Vabariigi Valitsuse tegevuse põhieesmärkide kinnitamine 1997. ja 1998. aastaks.** – Riigi Teataja I, 1997, 46, 766.
- Vabariigi Valitsuse korraldus „Ministrite komisjoni moodustamine Eesti NATOga liitumise küsimuste läbitöötamiseks”.** – Riigi Teataja I, 1999, 121, 1655.
- Väljavõte Vabariigi Valitsuse 21. septembri 1999. aasta istungi protokollist.** <<http://trip.rk.ee>>, (12.03.2008).
- VIII Riigikogu stenogramm,** 1996, 6. mai. <<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=831383100>>, (29.04.2012).
- VIII Riigikogu stenogramm,** 1996, 7. mai. <<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=831452400>>, (29.04.2012).

Kirjandus

- Allik, J.** 1997. Millele ehitada üles Eesti riigikaitse. – Postimees, 19. juuli.
- Asmus, R. D.** 2005. NATO avanemine. Kuidas allianss end uue ajastu jaoks ümber korraldas. Tallinn.
- Eesti Päevaleht** 1999, 15. veebruar.
- Helme, R.** 1995. NATO-paanikast Eestimaal. – Eesti Sõnumid, 7. juuli.
- Hvostov, A.** 1995. Kes võitleb, omab õigust eluks. – Eesti Päevaleht, 20. oktoober.
- Hvostov, A.** 1998. Eesti kaitsepoliitika valikutest lähitulevikus. – Sõdur, nr 6, lk 14–16
- Hvostov, A.** 1999. Eesti erakonnad ja riigikaitse. – Eesti Päevaleht, 6. veebruar.
- Hänni, L.** 1997. Alalhoidlikult julgeolekupoliitikast. – Postimees, 29. august.
- Jõesaar, I.** 1997. Välisminister Toomas Hendrik Ilves: Eesti Kaitsejõud peavad suutma pakkuda atraktiivsust nii NATO-le kui eesti noormeestele. – Kaitse Kodu!, nr 2, lk 5–7.
- Juske, A.** 1997. Kas relvad aitaksid. – Eesti Päevaleht, 31. juuli.
- Kallas, S.** 1997. Ärgem alahinnakem iseseisvuse kindlustamist. – Eesti Päevaleht, 29. juuli.
- Kaldre, P.** 1999. Parteide välispoliitilised seisukohad jäävad hämaraks. – Postimees, 16. veebruar.

- Kaplinski, J.** 1997. NATO – üldrahvalik loterii. – Sõnumileht, 15. juuli.
- Kolga, M.** 2002. Sõiduplaan NATOsse kehtib minuti täpsusega. – Postimees, 20. september.
- Kolga, M.** 2004. Vaidlused võtsid liiga palju energiat. – Eesti Päevalehe lisaleht Riigi Kaitse, 2. aprill.
- Kolga, M.** 2006a. Mis siis ikkagi kaitseväes toimub? – Eesti Päevaleht, 7. november.
- Kolga, M.** 2006b. New Challenges to the Estonian defence system after accession to the Alliance. – Global and Regional Security Challenges: A Baltic Outlook. Edited by Heli Tiirmaa-Klaar, Tiago Marques, Tallinn: Tallinn University Press, pp. 42–62.
- Kunnas, L.** 2008. Takerdunud rünnak. – Eesti Ekspress, 7. veebruar.
- Kranich, H.** 1998. Sundajateenistuse aeg on ümber. – Eesti Päevaleht, 16. aprill.
- Laaneots, A.** 1992. Eesti julgeolekukontseptsiooni põhijooni – Eesti Kroonika 1992, lk 46–59.
- Laaneots, A.** 1995. Eesti Vabariigi julgeoleku kontseptsiooni põhiseisukohad (totaalkaitse variant). – Postimees, 3.–6. mai.
- Laaneots, A.** 1996. Eesti Vabariigi julgeolekukontseptsiooni areng aastail 1991–1994 ja kõrgkoolid. Aulaloeng. 8. veebruar. Tartu.
- Liik, K.; Ideon, A.** 2002. Eesti tormiline teekond: Moskva vangikongist NATO vihmavarju alla. – Postimees, 19. november.
- Lill, H.** 2007. 18-kuuline ajateenistus, kuninglik kaardivägi jpm. – Eesti Päevalehe lisaleht Riigi Kaitse, 23. veebruar.
- Lill, H.** 2009. Eesti riigikaitsepoliitika kujunemisest. Esimesed visioonid 1991–1995. – Akadeemia, nr 9, lk 1740–1751.
- Luik, J.** 1999. Selge sõnum Tallinnast ja Washingtonist. – Eesti Päevaleht, 23. juuli.
- Luik, J.** 2003. NATO esinduse loomine. – Teine tulemine. Taasiseseisvunud Eesti välisesindused. Koostaja Eeva Eek-Pajuste, Välisministeerium, lk 99.
- Maasikas, M.** 1995. Kaitsekontseptsiooni okkaline tee. – Eesti Päevaleht, 24. august.
- Made, V.** 1999. Euroopa Liit ei asenda NATO-t. – Postimees, 17. märts.
- Marmei, E.** 1999. Kas MAP viib NATOsse? – Postimees, 27. september.
- Meri, L.** 2001. Riigimured. Koostaja Toomas Kiho. Tallinn.
- Mihkels, A.** 1998. Palgaarmee aeg ei paista. – Eesti Päevaleht, 22. aprill.
- Mihkelson, M.** 1997. Balti riigid saavutasid Madriidis positiivse läbimurde. – Postimees, 10. juuli.
- Peaministrid** 2007. Eesti Vabariigi poliitiline lähiajalugu. Toimetaja Ene Sepp. Tallinn.
- Rebas, H.** 1997. Eesti NATO-sse Norra eeskujul. – Eesti Päevaleht, 28. veebruar.
- Reiman, S.** 2003. Eesti Kaitsejõud ja NATO. Ettekanne riigikaitsepäeval, 7. novembril. <http://www.eahi.ee/vana/foorum/failid/52_doc5.doc>, (20.02.2012).
- Saatpalu, V.** 1995. Eesti natoism. – Päevaleht, 20. aprill.
- Saar, A.** 1998. Eesti julgeoleku tagatised. – Postimees, 2. november.
- Sakkov, S.** 2003. NATO Membership as an instrument of reform. – Defense Reform in Baltic States: 12 Years of Experience. Compilation of presentations, made at the first regional meeting of the Foundation of the Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Hosted by the Ministry of Defence of the Republic of Latvia, held on 17–18 June 2003 in Riga, Latvia, p. 34.
- Savisaar, E.** 1999. Usun Eestisse. Tallinn.

- Soosaar, E.** 1997. Parim lahendus on transatlantiline ühiskaitse. – Eesti Päevaleht, 6. august.
- Soosaar, E.** 1997. Las keegi teine tagab meie julgeoleku. – Eesti Päevaleht, 12. september.
- Tallo, I.** 1997. Pehme jõud Eesti julgeoleku alusena. – Postimees, 16. august.
- Talving, H.** 1998. President Meri: valijal algab mõtlemise aeg. – Postimees, 2. detsember.
- Tarand, K.** 2004. Clemmesen: sõduriaines on Eestil hea, aga tulemust napib. – Eesti Päevalehe lisaleht Riigi Kaitse, 2. aprill.
- Tiido, H.** 1997. Eesti väljaspool NATO-t. – Luup, 7. juuli, lk 8–9.
- Tiido, H.** 1998. Tuuletõmbus võib kasulik olla. – Eesti Päevaleht, 5. august.
- Toomepuu, T.** 1995. Why Estonia has no Defense Concept. 22 January.
- Toomla, R.** 1999. Eesti erakonnad. Tallinn.
- Tupp, E.** 1996. Riigikaitse kui poliitikute populaarsusepirukas. – Postimees, 2. aprill.
- Tupp, E.** 1997. Rahvuskultuuri ruum ja selle kaitsmine. – Postimees, 5. august.
- Äripäev** 1999, 9. veebruar.
- Öövel, A.** 1996. Eesti kaitsepoliitilistest suundumustest. Aulaloeng. 9. oktoober. Tartu.

HELLAR LILL, MA (ajalugu)

Kaitseministeeriumi kaitseväeteenistuse osakonna juhataja